

دانشگاه قم

دانشکده الهیات

پایان نامه‌ی دوره‌ی کارشناسی ارشد فقه و مبانی حقوق

عنوان

**بررسی تطبیقی شرایط اجرای حدود در عصر غیبت
از دیدگاه صاحب جواهر و شیخ انصاری و امام خمینی**

استاد راهنما

دکتر سید محمدجواد وزیری فرد

استاد مشاور

دکتر عبدالله امیدی فرد

نگارنده

مرضیه دادیان

بهار ۱۳۸۹

تشکر و قدردانی

یاد باد آن که مرا یاد آموخت

حمد و سپاس خدای را که توفیق کسب دانش و معرفت را به ما عطا فرمود. در اینجا بر خود لازم می‌دانم از استاد گرامی و بزرگوار جناب آقای دکتر سیدمحمد جواد وزیری فرد که راهنمایی اینجانب را در انجام تحقیق، پژوهش و نگارش این پایان‌نامه تقبل نموده‌اند، تقدیر و تشکر نمایم.

از جناب آقای دکتر عبدالله امیدی فرد به عنوان مشاور با مشاوره خود مرا مورد لطف قرار داده‌اند نهایت تشکر و سپاسگزاری را دارم.

و از پدر و مادر عزیزم که دعای خالصانه آنان همواره بدرقه راهم بود و مرا در تحصیل علم و معرفت و فضائل اخلاقی یاری نمودند کمال تشکر را دارم.

تقدیم به:

آستان قدسی و ربوبی صاحب الامر، امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف که منجی
کائنات است و وجود بی مثال و انوار قدسی اش جهان را سراسر دادگری و عدالت گستری
خواهد نمود. اللهم عجل لولیک الفرج.

چکیده

در اسلام، اجرای حدود یکی از ضروری‌ترین بخشهای حکومت اسلامی است که در عصر غیبت از مسائل مورد بحث در میان فقها بوده و از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. در این تحقیق، نظرات صاحب جواهر، شیخ انصاری و امام خمینی مورد بررسی قرار گرفته است. صاحب جواهر و امام خمینی به جواز اقامه حدود قائل هستند. شیخ انصاری در بخش بیع از کتاب مکاسب آورده است فقیه همه اختیارات امام را ندارد و به همین دلیل نمی‌تواند اموری که مشروعیت انجام آنها از ناحیه غیر معصوم مشکوک است مانند اقامه حدود، را بر عهده گیرد. البته ایشان در کتب خمس، زکات و قضاء، از دیدگاه اولیه خود عدول کرده و ولایت عامه فقیه را پذیرفته و به جواز اقامه حدود قائل شده است. در فرض جواز، شرایطی برای اقامه حدود لازم است که برخی از آنها در رابطه با مرحله صدور حکم است که حاکم باید در این مرحله به تمامی آثار و نتایج مترتب بر اجرای آن توجه داشته باشد و این نکته را مدنظر قرار دهد که اگر اجرای حدود با موضوع اهم دیگری تعارض داشته باشد مثل اینکه به نحو واقعی و نه ادعایی، باعث بد جلوه دادن چهره اسلام شود، نباید به مرحله اجرا در آید زیرا در غیر این صورت با فلسفه تشریح حدود که حفظ اسلام است منافات خواهد داشت. برخی از شرایط هم در رابطه با مرحله اجرای حکم است مانند شرایط زمانی و مکانی اجرای حدود که باید به آنها توجه نمود.

کلید واژه‌ها: حد، عصر غیبت، فقیه جامع شرایط، مصلحت، ولایت

فهرست مطالب

۱	فصل اول: کلیات
۲	مقدمه
۲	تبیین موضوع:
۲	سؤالات اصلی تحقیق:
۳	فرضیه‌های تحقیق:
۴	اهداف تحقیق:
۴	سابقه و پیشینه تحقیق:
۵	ضرورت تحقیق:
۵	نوع تحقیق:
۵	روش تحقیق:
۶	مبحث اول: تعاریف
۶	گفتار اول: مفهوم‌شناسی حد
۶	الف. حد در لغت
۷	ب. حد در اصطلاح فقها
۸	ج. حد در قرآن
۹	د. حد در سنت

- گفتار دوم: مفهوم‌شناسی عصر غیبت ۱۰
- مبحث دوم: تاریخچه اجرای حدود ۱۱
- مبحث سوم: زندگی‌نامه ۱۵
- گفتار اول: صاحب جواهر ۱۵
- گفتار دوم: شیخ مرتضی انصاری ۱۷
- گفتار سوم: امام خمینی ; ۱۸
- مبحث چهارم: روایات وارده در بیان اهمیت و فواید اجرای حدود ۲۰
- مبحث پنجم: جایگاه بحث اقامه حدود در مباحث فقهی ۲۲
- فصل دوم: موافقین و مخالفین اجرای حدود در عصر غیبت** ۲۴
- مبحث اول: دیدگاه صاحب جواهر در مورد اجرای حدود در عصر غیبت ۲۵
- گفتار اول: صاحب جواهر و جواز اقامه حدود ۲۵
- گفتار دوم: دیدگاه صاحب جواهر از منظر ولایت فقیه در مورد اجرای حدود ۲۷
- گفتار سوم: عدم وجود ولایت عامه برای فقیه در برخی موارد از دیدگاه صاحب جواهر ۲۹
- مبحث دوم: دیدگاه امام خمینی در مورد اجرای حدود در عصر غیبت ۳۰
- گفتار اول: امام خمینی و جواز اقامه حدود ۳۰
- گفتار دوم: دیدگاه امام خمینی ; از منظر ولایت فقیه در مورد اجرای حدود ۳۳
- گفتار سوم: دلایل ضرورت تشکیل حکومت اسلامی از منظر امام خمینی ; ۳۴
- مبحث سوم: بررسی تطبیقی آراء صاحب جواهر و امام خمینی ; ۳۶
- گفتار اول: اقوال سایر فقهای موافق با اجرای حدود ۳۷

- الف - شیخ طوسی ۳۷
- ۱- شیخ طوسی در النهایه ۳۷
- ۲- شیخ طوسی در المبسوط ۴۰
- ۳- شیخ طوسی در الخلاف ۴۰
- ب- ابی الصلاح الحلبی ۴۱
- ج- شیخ طبرسی در مجمع البیان ۴۱
- د- علامه حلی ۴۲
- ۱- علامه حلی در منتهی المطلب ۴۲
- ۲- علامه حلی در تلخیص المرام ۴۳
- ۳- علامه حلی در مختلف الشیعه ۴۳
- ۴- نظر علامه حلی در کتب دیگر ۴۴
- ه- یحیی بن سعید حلی ۴۴
- و- شهید اول ۴۵
- ز- جمال الدین بن عبدالله السیوری ۴۶
- ح- محقق کرکی ۴۶
- ط- شهید ثانی ۴۷
- ۱- شهید ثانی در مسالک الافهام ۴۷
- ۲- شهید ثانی در الروضة البهیة ۴۷
- ی- مقدس اردبیلی ۴۸
- ک- فیض کاشانی ۴۹
- ل- محمد باقر سبزواری ۵۰
- م- فاضل هندی ۵۰
- ن- کاشف الغطاء ۵۱
- س- سیدعلی طباطبایی ۵۱

- ع- شیخ بهاءالدین عاملی ۵۲
- ف - محقق خویبی ۵۲
- ص- عبدالاعلی سبزواری ۵۴
- ق - میرزا جواد تبریزی: ۵۴
- گفتار دوم: دیدگاه سایر فقهای موافق با اجرای حدود از منظر ولایت فقیه ۵۴
- الف - محقق کرکی ۵۵
- ب- مقدس اردبیلی ۵۵
- ج - علامه سید محمد آل بحرالعلوم: ۵۶
- د- محقق نراقی ۵۶
- ه- جواد بن محمد حسینی عاملی ۵۷
- و - آیت الله العظمی بروجردی ۵۸
- ز - آیت الله العظمی گلپایگانی ۵۹
- ح- آیت الله موسوی خلیلی ۶۰
- مبحث چهارم: دیدگاه شیخ انصاری در مورد اجرای حدود در عصر غیبت ۶۱**
- گفتار اول: اقسام ولایت در نظر شیخ انصاری ۶۲
- گفتار دوم: ولایت به معنای اول از نگاه شیخ جواد تبریزی: ۶۳
- گفتار سوم: تشکیل حکومت، یکی از وظایف مهم مجتهد ۶۵
- گفتار چهارم: ولایت به معنای دوم از نگاه شیخ جواد تبریزی ۶۶
- گفتار پنجم: پذیرش ولایت به معنای دوم از نظر شیخ انصاری ۶۶
- گفتار ششم: ولایت به معنی دوم از دیدگاه آیه الله اصفهانی ۶۷
- گفتار هفتم: شرح آیت الله مکارم شیرازی بر دیدگاه شیخ انصاری ۷۰
- گفتار هشتم: اقوال سایر فقهای موافق با دیدگاه شیخ انصاری ۷۰
- الف- ابن ادریس ۷۰

ب- محقق حلی ۷۱

ج - فاضل آبی ۷۲

د- میرزای قمی ۷۲

ه- آیت الله خوانساری ۷۳

فصل سوم: بررسی و نقد دلایل موافقان و مخالفان ۷۵

مبحث اول: ادله موافقین اجرای حدود در عصر غیبت توسط فقیه ۷۶

گفتار اول- مقبوله عمر بن حنظله ۷۶

الف - استناد صاحب جواهر به این روایت: ۷۷

ب - دیدگاه امام خمینی ; درباره این روایت ۷۸

گفتار دوم: مقبوله ابی خدیجه ۸۰

الف - طریقه استناد صاحب جواهر به این روایت ۸۰

ب - طریقه استناد امام خمینی ; به این روایت: ۸۱

گفتار سوم: توقیع مبارک صاحب الزمان +: ۸۲

الف - استناد صاحب جواهر به این روایت ۸۳

ب - طریقه استناد به توقیع شریف از دیدگاه امام خمینی: ۸۳

گفتار چهارم: استناد به سایر ادله توسط صاحب جواهر: ۸۴

گفتار پنجم: بررسی سایر ادله از نظر امام خمینی ; ۸۷

مبحث دوم: ادله مخالفین اجرای حدود ۹۱

گفتار اول: نظر شیخ انصاری در برابر استدلال طرفداران ولایت فقیه ۹۱

گفتار دوم: اصل عدم ولایت ۹۲

گفتار سوم: روایت دعائم الاسلام ۹۲

گفتار چهارم : اجماع ادعا شده توسط ابن ادریس و ابن زهره ۹۳

گفتار پنجم: انتقادات آیت الله خوانساری نسبت به ادله موافقین اجرای

- حدود ۹۳
- مبحث سوم: پاسخ به ادله مخالفین اجرای حدود ۹۵
- گفتار اول: تبیین دیدگاه شیخ انصاری ۹۵
- عدم جواز پذیرش ولایت از ناحیه جائز به جز در برخی موارد ۱۰۰
- گفتار دوم: اصل عدم ولایت ۱۰۴
- گفتار سوم: روایت دعائم الاسلام ۱۰۴
- گفتار چهارم: اجماع ادعا شده توسط ابن ادریس و ابن زهره ۱۰۴
- گفتار پنجم: پاسخ به انتقادات آیت الله خوانساری ۱۰۵
- گفتار ششم: پاسخ به دیدگاه ابن ادریس ۱۰۶
- گفتار هفتم: پاسخ به دیدگاه ابن زهره ۱۰۹
- گفتار هشتم: پاسخ به دیدگاه محقق حلی ۱۰۹
- تمه بحث: بررسی شرایط لازم برای اجرای حدود در عصر غیبت ۱۱۰
- الف - شرایط مرتبط با مرحله صدور حکم ۱۱۱
- ب - شرایط مرتبط با مرحله اجرای حکم ۱۱۸
- ۱- شرایط مجری حد ۱۱۸
- ۱-۱- مراد از ضرر در عبارت «ضرر سلطان وقت» ۱۱۹
- ۲- شرایط زمانی و مکانی اجرای حدود ۱۱۹
- ۲-۱- شرایط زمانی ۱۲۰
- الف - شدت گرما و سرما ۱۲۰
- ب - زن باردار ۱۲۰
- ج - مریض ۱۲۰
- ۲-۲- شرایط مکانی ۱۲۱
- الف - حرم امن الهی ۱۲۱
- ب - سرزمین دشمن ۱۲۲

نتیجه ۱۲۴

فهرست منابع ۱۲۷

فصل اول

کلیات

مقدمه

اسلام مجموعه قوانین و مقررات تعیین شده از سوی شارع مقدس است که تضمین کننده سعادت بشری است و انسانها را به زندگی هدفدار راهنمایی می کند و برای این که چنین سعادت برای بشر محقق شود باید آن قوانین و مقررات به طور کامل به اجرا درآیند.

از جمله این قوانین اجرای حدود بر متجاوزین از قوانین و مقررات الهی است که در زمان حضور پیامبر 6 و ائمه معصومین : بر عهده آنها بوده و آنان خود مجریان اولیه حدود بودند اما در زمان غیبت دوازدهمین خورشید از سلاله ی پاک پیامبر گرامی 6، این وظیفه خطیر بر عهده نواب عام امام زمان + که همان فقهای عالم به احکام الهی هستند می باشد که باید با تلاش و کوشش فراوان در فقه به تبیین احکام و تطبیق آن بر مصادیق پردازند و راهنمای افراد جامعه باشند تا همه راه صواب را بیمایند.

به طور کلی آنچه در این تحقیق مورد بحث قرار خواهد گرفت بررسی و تجزیه و تحلیل اجرای حدود و شرایط آن از دیدگاه صاحب جواهر، شیخ انصاری و امام خمینی است که در سه فصل تدوین شده است.

فصل اول کلیات است که در آن به مفهوم شناسی لغات تحقیق، تاریخچه، زندگی نامه و... اشاره شده است. فصل دوم به ذکر موافقین و مخالفین اجرای حدود پرداخته شده و در فصل سوم ادله موافقین و مخالفین اجرای حدود در عصر غیبت و بررسی آنها آورده شده است.

تبیین موضوع:

از جمله مسائلی که در عصر غیبت، ذهن فقها را به خود جلب کرده، اجرای حدود در عصر غیبت است. آنچه مسلم است، در عصر حضور، حق قضاوت و اجرای حد برای پیامبر و

ائمه معصوم و منصوبین خاص ایشان بوده است اما در عصر غیبت، اینکه احکام و مجازاتهای اسلامی چه سرنوشتی خواهند داشت، همواره از دغدغه‌های فقهای متقدم و متأخر به شمار آمده است و این پرسش مطرح می‌شود که آیا در زمان غیبت، فقها حق دارند حدود را اجرا کنند یا خیر؟ با توجه به این مطالب، آنچه در این تحقیق به آن پرداخته می‌شود بررسی حکم جواز یا عدم جواز اقامه حدود در عصر غیبت است و اینکه صاحب جواهر، شیخ انصاری و امام خمینی در این زمینه چه دیدگاهی دارند و برای اثبات قول خود به چه ادله‌ای استناد کرده‌اند. در فرض جواز اقامه حدود، مجری حد از نظر آنان چه ویژگی‌هایی باید داشته باشد و چه شرایطی را برای اقامه حدود لازم می‌دانند؟ آیا حدود که از جمله احکام جزایی اسلام است از نظر آنان موضوعیت دارد یا طریقت؟ یعنی آیا در هر زمان و مکان می‌توان حدود را بدون در نظر گرفتن نتایج و آثار آن اجرا نمود (موضوعیت) یا باید به نتایج اجرای حدود هم توجه داشت تا هدف از تشریح حدود که حفظ امنیت جامعه و جلوگیری از فساد و در نهایت، حفظ اسلام است، برآورده شود. (طریقت). اینها همه، مواردی است که از دیدگاه سه فقیه بزرگوار مورد بررسی قرار می‌گیرد.

سؤالات اصلی تحقیق:

تعطیلی بدون دلیل حدود همان قدر از نظر شارع نامطلوب است که اجرای آن در غیر موضع حق. بنابراین بحث از موضع صحیح اجرای حد و شرایط آن با بحث از اجرا یا تعطیلی حدود الهی ربط وثیق دارد از این رو برای تحقیق پیرامون این مسئله سؤالات زیر مطرح است:

۱- شرایط اجرای حدود کدامند؟

۲- دیدگاه صاحب جواهر، شیخ انصاری و امام خمینی در مورد اجرای حدود چیست؟

۳- ادله موافقین و مخالفین و مبنای اختلاف نظر فقها در این باره چیست؟

۴- جمع بین آراء موافق و مخالف به چه صورت ممکن است؟

فرضیه‌های تحقیق:

۱- شرایط اجرای حدود از ادله قابل استنباط است.

۲- صاحب جواهر، شیخ انصاری و امام خمینی قائل به جواز اقامه حدود در عصر غیبت هستند.

۳- مبنای اختلاف نظر فقها، نحوه استنباط و برداشت‌های متفاوت آنان از منابع مختلف است.

۴- می‌توان این طور بین ادله موافقین و مخالفین جمع کرد که بر اساس حکم اولی، نظریه جواز اجرای حدود در زمان غیبت صحیح است اما ممکن است بر اساس حکم حکومتی یا احکام ثانویه مرتبط با مصالح وقت و شرایط حکومتی اسلام، حدود در زمان غیبت اجرا نشود.

اهداف تحقیق:

۱- آشنا شدن با نظرات فقها به دلیل اهمیت این موضوع در مباحث فقهی و توجه زیاد فقها به آن.

۲- پی بردن به اهمیت امثال و اجرای احکام و دستورات الهی به ویژه حدود در عصر حضور و غیبت امام معصوم 7 بر اساس آیات و روایات و حکمت تشریح قوانین الهی.

۳- انجام یک کار علمی و پژوهشی به منظور کاربرد آن در جامعه و باز شدن راه‌های علمی دیگری مرتبط با این موضوع.

سابقه و پیشینه تحقیق:

این موضوع به طور پراکنده و مختصر در کتب فقهی آورده شده است. در کتب حقوقی هم صراحتاً به موضوع اجرای حدود در عصر غیبت پرداخته نشده است اما تحت عناوین «قابلیت ارزیابی احکام شرعی در سیاست جنایی اسلام» در کتاب «مبانی سیاست جنایی حکومت اسلامی» از جلال الدین قیاسی و «جرایم و مجازات‌ها در حقوق اسلام» در کتاب «حدود و نحوه اجرای آن در محاکم قضایی ایران» از رضا مسعودی‌فر، به حدود و آثار و نتایج مترتب بر آن به عنوان یکی از احکام جزایی اسلام پرداخته شده است. مقالاتی نیز در باره اجرای حدود در عصر غیبت نوشته شده است مانند: اجرای مجازات‌های حدی در زمان غیبت از بهزاد رضوی فرد، اجرای حدود در زمان غیبت از احمد حاجی ده آبادی و فقهای شیعه و اجرای حدود در زمان غیبت از عباس برزگر، گفتگو با محقق داماد. اما تاکنون به موضوع

بررسی تطبیقی شرایط اجرای حدود در عصر غیبت از دیدگاه صاحب جواهر و شیخ انصاری و امام خمینی پرداخته نشده است.

ضرورت تحقیق:

به منظور داشتن یک حکومت مقتدر اسلامی باید قوانین الهی به وضوح تبیین شود و به مرحله اجرا درآید. سیر جامعه جهانی و مردم هم به سمت قانون‌گرایی و اجرای قانون، حکومت‌ها را بر آن می‌دارد که عملکردهای خود را بیش از گذشته با قانون مورد قبول عموم وفق دهند در این راستا تقنین منطقی و تبیین قانون و نزدیک کردن آن به افهام عمومی برای بهتر اجرا شدن احکام و قوانین ضروری است. حدود که بخشی از قوانین اسلام است با همین رویکرد باید به نحو مستدل تبیین و شرایط اجرای آن برای افکار عموم روشن گردد. فلذا جدید و به روز بودن موضوع و ضرورت آن بسیار بدیهی است.

نوع تحقیق:

با توجه به فقهی بودن موضوع پایان‌نامه و وجود کتاب‌های فقهی معتبر در این زمینه، تحقیق از نوع کتابخانه‌ای می‌باشد.

روش تحقیق:

تدوین این پایان‌نامه به روش زیر انجام گرفته است:

- ۱- شناسایی منابع موجود در زمینه این موضوع اعم از قرآن کریم، کتب معتبر فقهی و روایی امامیه و کتب حقوقی مرتبط با موضوع.
- ۲- استفاده از مقالات و سایت‌های مختلف.
- ۳- استفاده از نرم‌افزارهای معجم فقهی و کتابخانه فقه اهل بیت .:
- ۴- مطالعه و فیش‌برداری مطالب مورد نیاز.
- ۵- ترجمه متون عربی، دسته‌بندی و تدوین مطالب.

مبحث اول: تعاریف

گفتار اول: مفهوم‌شناسی حد

الف. حد در لغت

حد، جمع مکسر آن حدود است و در لغت به چند معنا آمده است: حد فاصل بین دو چیز را گویند تا این که یکی از این دو با دیگری مخلوط نشود یا یکی از آن دو به دیگری تجاوز نکند.^۱

معنای دیگر این است که حد به معنای منع است.^۲ به طوری که صاحب جواهر می‌فرماید حد در لغت به معنی منع، بازداشتن، تأدیب نمودن و... آمده است.^۳ ادب کردن گناهکار را به وسیله چیزی که او و غیر او را از گناه بازدارد حد نامیده‌اند.^۴

در کتاب تهذیب آمده است حدود الهی بر دو گونه است. نوع اول از حدود، حدودی است که خداوند برای مردم در حلال و حرام، خوردنی‌ها و آشامیدنی‌ها و مسائل مربوط به نکاح و امثال آن قائل شده است. این نوع از این نظر که انتها و نهایتی است که خداوند قرار داده و دستور داده است که کسی از آن تجاوز نکند، حد نامیده شده است.

نوع دوم کیفرهایی است که برای مجرمان و مرتکبان امور ممنوع، قائل گردیده است

۱ - ابی‌الفضل جمال‌الدین محمد بن مکرم ابی‌منظور الافریقی المصری، *لسان العرب*، چاپ سوم، (بیروت - لبنان: دار احیاء التراث العربی، ۱۴۱۹هـ)، ج ۳، ص ۷۹؛ ابی‌القاسم الحسین بن محمد المعروف بالراغب الاصفهانی، *المفردات فی غریب القرآن*، تحقیق و ضبط: محمد سید کیلانی، (طهران: مرعی، القصاص والحدود فی الفقه الاسلامی، [بی‌جا: بی‌نا، بی‌تا]، ص ۵۵.

۲ - ابن منظور، پیشین، ج ۳، ص ۷۹؛ احمد بن قاسم العنسی الیمانی الصنعانی، *التاج المذهب لاحکام المذهب*، شرح *متن الازهار فی فقه الاطهار*، (: الیمن الکبری)، ج ۴، ص ۲۰۷؛ اسماعیل بن حماد الجوهری، *الصحاح تاج و صحاح العربی*، به کوشش احمد بن عبد الغفور عطار) چاپ دوم، (بیروت: دارالعلم للملایین، ۱۳۹۹هـ - ۱۹۷۹م)، ج ۲، ص ۴۶۲؛ جواد تبریزی، *اسس الحدود و التعزیرات*، چاپ اول، (قم: چاپخانه مهر، ۱۴۱۷هـ)، ص ۷؛ محمد المؤمن القمی، *مبانی تحریر الوسیله للامام الخمینی*، چاپ اول، ([بی‌جا]: مؤسسه نشر و تنظیم آثار امام خمینی، چاپخانه مؤسسه عروج، بهار ۱۳۸۰، صفر ۱۴۲۲)، ج ۲، ص ۹.

۳ - محمدحسن نجفی، *جواهر الکلام*، (بیروت: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۹۲هـ.ق)، ج ۴۱، ص ۲۵۴.

۴ - مجد‌الدین محمد بن یعقوب الفیروزآبادی، *القاموس المحیط*، (بیروت: دار الجیل، [بی‌تا]، ج ۱، ص ۲۹۶.

مانند حد سارق و زناکار و امثال آن. دلیل حد نامیدن این نوع هم این است که مجرمان را از کار خود باز می‌دارد. ایشان می‌فرمایند آهن را که حدید گفته‌اند به خاطر آن است که مقاوم و منع‌کننده است.^۱

صاحب صحاح ۱ می‌گوید حد چیزی، منتهای آن است و اگر دربان و زندان‌بان را حداد می‌گویند به خاطر آن است که مانع دخول یا خروج می‌شود.^۲

مرز را از آن جهت حد می‌گویند که میان دو شیء واقع شده است و مانع از اختلاط است.^۳

در جای دیگری آمده است حد مانع بین دو چیز است که مانع از مخلوط شدن یکی با دیگری می‌شود و حد زنا و خمر به خاطر آن است که مانع از انجام دهنده آن از تکرار عمل مثل آن می‌شود و مانع دیگری می‌شود از این که راه او را طی کند.^۴ اطلاق حدود الهی بر احکام و قوانین شرع نیز به خاطر آن است که تجاوز از آنها ممنوع است.^۵

ب. حد در اصطلاح فقها

در اصطلاح فقها، حد به کیفرهایی گفته می‌شود که برای گناهان خاصی است و مقدار آن از طرف شارع تعیین شده است و قابل کمی و زیادی نمی‌باشد اما اگر مجازات جرمی از طرف شارع معین نشده باشد و آن را به عهده حاکم شرع گذاشته باشد که خود او تشخیص دهد آن را تعزیر می‌نامند و هر چیزی که برای آن عقوبت مقرری است حد و آنچه این طور نیست تعزیر می‌باشد.^۶

۱ - ابی منصور محمد بن احمد الازهری، *معجم تهذیب* / ، چاپ اول، (بیروت: دار المعرفة، ۱۴۲۲هـ-ق)، ج ۱، صص ۷۶۰-۷۵۹.

۲ - اسماعیل بن حماد الجوهری، پیشین، ج ۲، ص ۴۶۲.

۳ - علی اکبر قرشی، *قاموس قرآن*، چاپ هشتم، (تهران: دارالکتب الاسلامی، بهار ۱۳۸۷ش)، ج ۲ و ۱، ص ۱۱۲.

۴ - ابوالقاسم حسین بن محمد راغب اصفهانی، پیشین، ص ۱۰۹.

۵ - ناصر مکارم شیرازی، *تحلیلی پیرامون مسئله تعزیرات در اسلام*، سال هفتم، (قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، مجله نور علم، آذر ۱۳۶۳)، ص ۴۵.

۶ - محمدحسن نجفی، پیشین، ج ۱، ص ۲۵۴؛ جواد تبریزی، پیشین، ص ۷؛ ابوالقاسم نجم الدین جعفر بن الحسن، محقق حلی، *شرایع الاسلام فی مسائل الحلال و الحرام*، چاپ دوم، (تهران: استقلال، ۱۴۰۳هـ.ق)، ج ۴، ص ۱۴۷.

در جای دیگری گفته شده حد همان عقوبت مقرری است که حق برای خداوند متعال است پس کلمه عقوبت جنس در تعریف است که حدود و قصاص و تعزیر را شامل می‌شود و مقدره قید تعریف است که با آن تعزیر خارج می‌شود و با عبارت «و حقاً لله تعالی»، قصاص خارج می‌شود زیرا آن حق بندگان است.^۱ و با بیانی ساده‌تر گفته شده که حد در اصطلاح فقها عقوبت خاصی است که به بدن مکلف تعلق می‌گیرد به خاطر انجام دادن معصیت خاصی که شارع کیفیت آن را معین کرده است.^۲

ج. حد در قرآن

کلمه حد در قرآن به صورت مفرد نیامده و فقط به صیغه جمع استعمال شده است. که در برخی موارد به معنی مجموعه احکام الهی یعنی اوامر و نواهی او است و به معنی عقوبت نیست^۳ و در مواردی به معنی عقوبت و مجازات کسانی که در زمین فساد می‌کنند و با اوامر و نواهی خدا مخالفت می‌ورزند آمده است.^۴

۱ - علی احمد مرعی، پیشین، ص ۵۶-۵۵.

۲ - محمد المؤمن القمی، پیشین، ص ۹؛ علی طباطبایی، ریاض المسائل فی تحریر الاحکام بالدلائل، (قم: مؤسسه آل البيت، ۱۴۰۴ق)، ج ۲، ص ۴۶.

۳ - بقره آیه ۱۸۷: تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرُبُوهَا ؛ «این حدود) احکام الهی است پس (زنهار به قصد گناه) به آن نزدیک نشوید». و سوره بقره آیه ۲۲۹: ...إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ؛ «...مگر آن که در به پا داشتن حدود خدا بی‌مناک باشند پس اگر بیم دارید که آن دو، حدود خدا را برپای نمی‌دارند در آنچه که (زن برای آزاد کردن خود) فدیة دهد، گناهی برایشان نیست. این است حدود احکام الهی پس از آن تجاوز نکنید و کسانی که از حدود (احکام) الهی تجاوز کنند، آنان همان ستمکارانند».

۴ - مائده آیه ۳۳: إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خَلْفٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ذَلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ؛ «سزای کسانی که با (دوستداران) خدا و پیامبر او می‌جنگند و در زمین به فساد می‌کوشند جز این نیست که کشته شوند یا بر دار آویخته گردند یا دست و پایشان در خلاف جهت یکدیگر بریده شود یا از آن سرزمین تبعید گردند. این، رسوایی آنان در دنیا است و در آخرت عذابی بزرگ خواهند داشت» و سوره مائده آیه ۳۸: الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ ؛ «به هر زن زناکار و مرد زناکار صد تازیانه بزنید» و سوره نور آیه ۴: وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَلِدْنَ

د. حد در سنت

حد در سنت در معانی مختلفی آمده است:

۱- در معنای لغوی اصیل

۲- در مطلق عقوبت

۳- در عقوبتی که شرعاً معین است مثل حد زنا و سرقت

۴- در عقوبتی که معین نیست.^۱

يَأْتُوا بِأَرْبَعَةٍ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ؛ «و آنان که به زنان باعفت مؤمنه نسبت زنا دهند آن گاه چهار شاهد (عادل) بر دعوی خود نیاورند آنان را به هشتاد تازیانه کیفر دهید و دیگر هرگز شهادت آنها را نپذیرید که مردمی فاسق و نادرست اند».

۱ - عبدالکریم موسوی الاردبیلی، *فقه الحدود و التعزیرات محتوی علی بحوث ها مستحد* ، چاپ اول، (قم: منشورات امیرالمؤمنین دار العلم مفید، ۱۴۱۳ق)، ص ۳۶.

برای معنای اول و دوم می توان به این روایت استناد کرد: «و عنهم... عن علی بن الحسن بن علی بن رباط، عن ابي عبدالله 7، قال: قال رسول الله 6: إن الله عزوجل جعل لكل شيء حداً، و جعل علی من تعادى حداً من حدود الله عزوجل حداً...»؛ «پیامبر 6 فرمودند: خداوند عزوجل برای هر چیزی حدی قرار داده و برای هر کسی که از حدی از حدود خدای عزوجل تعدی کند هم حدی قرار داده است.» در عبارت فوق حد اول، دوم و سوم فقط به معنای لغوی (مرز و انتهای چیزی) آمده است اما حد آخر به معنی عقوبت و مجازات ذکر شده است. شاهد مثال معنی سوم حد این روایت است: «عباد بن الصامت قال: قال رسول الله 6: من أصاب منكم حداً، فعجلت له عقوبته؛ فهو كفارته و الآ، فأمره الى الله»؛ «عباد بن الصامت گفته است پیامبر 6 فرمودند: اگر به یکی از شما حدی اصابت کند (یعنی کاری انجام دهد که موجب اقامه حد بر او شود)، در عقوبتش تعجیل می شود و این عقوبت کفاره گناه اوست و اگر حد بر او جاری نشود پس امرش به سوی خداست». (الحافظ ابی عبدالله محمد بن یزید القزوینی، *سنن ابن ماجه*، علق علیه: محمد فؤاد عبدالباقی، [بی جا]: دار احیاء التراث العربی، [بی تا])، ج ۲، ص ۸۶۸. کلمه «حد» در این روایت به معنی عقوبت معینه یا مطلق عقوبت است و برای حد به معنی چهارم یعنی عقوبتی که معین نیست و فقها از آن با عنوان تعزیر یاد می کنند، می توان به این روایت تمسک کرد: «محمد بن علی بن الحسن قال: قال الصادق 7: من ضربناه حداً من حدود الله، فمات؛ فلا له علينا. و من ضربناه حداً من حدود الناس، فمات؟ فان دیته علينا»؛ «امام محمد باقر 7 فرمودند: امام صادق 7 فرموده است کسی که حدی از حدود خدا را بر او جاری کنیم و بمیرد دیه ای برای او بر عهده ما نیست و کسی که حدی از حدود مردم را بر او اقامه کنیم و بمیرد پس دیه اش بر عهده ما است.» (محمد بن الحسن العاملی، *وسائل الشیعه*، ج ۲۸، ص ۱۷) گفته شده شاید مراد از حدود

